

El Camí del Nord o del Canigó, GR 83 (etapa 8)

de BEGET A PRATS DE MOLLÓ

Ja arribem a les darreres etapes del nostre camí. Ara sí que podem dir que el Canigó ens espera, molt a prop, i amb els braços ben oberts. Però abans hem d'arribar als seus peus, en terra sempre germana però que la *història* massa sovint l'ha fet llunyana. En aquesta vuitena etapa creuarem la frontera administrativa entre dos estats, però en cap moment deixarem de caminar pel nostre país.

Ara, en passar pel **Coll de Malrem**, el record dels exiliats de la *infame guerra* i de les malhaurades vivències que tingueren ha de ser més viu i fort entre nosaltres. (I no pensem pas només en la Guerra Civil, sinó en totes les guerres anteriors que han sacsejat aquest petit país.) És per això que hi dedicarem una part important de les línies que segueixen. A més, també hi afegim un episodi anterior de la nostra història, potser poc conegut per una gran majoria, però lligat a la població germana que avui ens acull, Prats de Molló. No us ho descobrirem aquí, seguiu llegint.

Això sí, com fem sempre, us desitgem que tingueu una bona lectura.

COLL DE MALREM, el Coll del Mal Record

Possiblement la pujada cap al Coll de Malrem no serà ni de bon tros tan dura com la que varen patir en els primers dies de febrer del 1939, unes cinc mil persones, la majoria de les quals sortien d'Olot amb algunes coses arreplegades a corre cuita, i fins i tot amb algun animal amb el qual pretenien poder pagar l'allotjament un cop passada la frontera. Cal doncs, que rememorem aquell malson que es va viure i donar més sentit a les petjades que en uns moments ben diferents resseguiran aquests camins ara d'esbarjo i llavors de patiment.

1

De fet dos van ser el camins del Ripollès que es van utilitzar per fugir de l'ocupació franquista i, amb ella, la dura represàlia a que sotmetien els vençuts, sense esbrinar culpes, ni contrastar denúncies que sovint es generaven per enveja, rancors i afers aliens a la política i a les ideologies. No hi ha unes xifres exactes sobre el nombre de refugiats que d'acord amb el seu punt d'origen van triar aquests dos camins: el del Coll d'Ares (1.610 m) amb destí al poble de Prats de Molló, que serà també el final de la nostra etapa d'avui i el del Coll de Malrem (1.130m). La xifra total oscil·la segons les fonts entres 75.000 i 100.000 exiliats; la majoria, però, ho van fer pel primer i només uns cinc mil pel segon. I per què? Fonamentalment per una qüestió de facilitat d'aproximació a la frontera. L'aproximació al coll d'Ares es podia fer amb vehicle, encara que passada la frontera hi havia 3 quilòmetres sense asfaltar de l'antic camí ral. En contrast, passar per Malrem només es podia fer a peu seguit la ruta: **Olot-Oix-Beget-Malrem-La Menera**.

Ja hem parlat en altres oportunitats de l'extrema precarietat dels refugiats en tots el aspectes: ferits, una gran quantitat de dones i infants carregats i uns soldats extenuats i vençuts, i tots mal menjats que dormien al ras en un hivern que es va mostrar molt rigorós.

Oficialment, les tropes franquistes van arribar a la frontera d'aquesta zona el 10 de febrer de 1939, però un estudi realitzat per Antoni Llagostera, demostra que els soldats republicans de la 60ena Divisió la van passar el dia tretze. Els 274 darrers soldats d'aquesta divisió que ara esdevenia poc més que una companyia, van fer un camí erràtic, perquè van passar per Espinavell, Coll Pregon, La Presta i, fins a la matinada del 14, no van fer cap a La Menera (en francès, Lamanère). Entre aquells soldats hi havia l'Avel·lí Artís Gener, que en va deixar testimoni. Per Llagostera, la

causa il·lògica d'aquesta ruta responia a que la resta de la 60ena Divisió oferia resistència a l'avanç de les columnes regulars i navarreses que, tot s'ha de dir, tampoc s'hi afanyaven massa, i el mateix historiador assenyala que l'allau de refugiats en aquells dies es va produir amb tanta intensitat perquè les tropes franquistes ja havien ocupat la zona del coll del Capsacosta¹. La idea del cap de les forces republicanes Rojo, segons Llagostera, era crear una línia de defensa al llarg del Ter per a possibilitar un pas tranquil a la frontera cosa que va ser del tot inviable per l'escassetat de recursos del seu Exèrcit, i el pas per la frontera esdevingué un calvari.

Beget es va veure literalment envaït per un munió de gent. Segons la descripció d'Esteve Puigmal, llavors era un infant, que en treure el cap per la finestra veié: *Una incessant professó de gent. La Plaça de Beget era plena de gent i, talment com un llac, pels carrers de Devallans encara n'hi anaven arribant, mentre d'altres sortien pel carrer de França. Era la retirada! S'havia perdut la guerra i la gent fugia...* Al mateix poble, en Francesc Puigmal i na Margarita Cle veuen arribar una gran corrua exiliats, famèlics i esgotats: “...De sobte se'n presenten 8 o 10 que volien menjar. La mare els fa una olla de patates. A l'oferir-los plats, demanen una cullera i en un tres i no res l'olla queda ben buida..”.

La corrua, provinent d'Olot i la Vall del Bac, enfila **l'espadat del Grau (de Beget) cap els Colls de Golofreu i Malrem**²: “*La collada passada, jutjant-nos prou allunyats del nostre país, paràrem per descansar i dormir. Feia un fred glacial, a més plovinjava, després va nevar. Les flassades eren xopes...! Un company de desgràcia duia dos conills dins d'un sac que al matí aparegueren morts i congelats. Quan la neu va parar, els grups se posaren a caminar. Hi havia una majoria de dones i d'infants, d'homes grans o ferits... Els homes mobilitzats lliuraven combat a fi de salvar Barcelona. El meu pare estava malalt i caminava amb molta dificultat. Tanmateix arribem a la Menera l'1 de febrer quan el matí ja s'havia acabat*” recorda encara en Joan Ardèvol.

2

Aquesta invasió pacífica i a la desesperada que havia patit Beget es va repetir i en molta més intensitat quan la gentada va arribar a La Menera, que en aquelles dates devia tenir uns 300 habitants, un petit poble de la Catalunya Nord, el més meridional de l'estat francès, que va haver d'acollir més de 5000 refugiats i donar-los ajuda i aixopluc. Es destinà l'escola per a la gent més delicada i la Casa de socors de Sant Vicenç de Paul es va convertir en hospital per als malalts. El poble va demanar ràpidament ajuda a les poblacions veïnes... A prop de Can Barrutti, els soldats, només s'hi van estar uns quants dies. De seguida, els van traslladar als camps de concentració, com el de la platja d'Argelers.

A la Menera, la Francine Mach, de vuit anys, es trobava amb els altres nens i nenes al pati de l'escola: “...*Vam veure pel costat de Can Barruti i també pel camí del Soulé una cosa insòlita, que caminava poc a poc, semblant a un llaç de color fosc i uniforme. El mestre ens va dir: -Agafeu tots els llibres i quaderns, no deixeu res a l'escola i aneu tot seguit cap casa vostra !- I van arribar els primers refugiats. Jo no havia sentit parlar mai de refugiats ni mai havia vist tanta gent, amb una manta a les espatlles. Es veia que tenien fred i també por, i que estaven molt cansats... La meva mare i les veïnes van posar l'olla al foc per fer la sopa de llegums collits a l'hort amb prou fideus, mentre els homes preparaven el poble perquè l'arribada dels fugitius se fés com la llei exigia*”.

¹ La serra del Capsacosta queda al S de la zona del pas fronterer, situada entre les poblacions de Sant Pau de Segúries (al Ripollès) i la vall de Bianya (a la Garrotxa); ben a prop, doncs, de la frontera.

² Aquest és el mateix camí que repetirem nosaltres el dia 29 de maig de 2011, tot just 72 anys després d'aquelles fatídiques dates

Més de cinc mil en total. Dies després són separats les dones i nens dels homes i portats en autocar cap diversos camps de la conca del Tec o cap l'interior de França. Un o altre intenta fugir de les presons rodants adreçant-se cap Prats de Molló pel Santuari del Coral i el Coll de la Guilla. Ben aviat aquests darrers es troben en el camí de St. Antoine amb els que provenen del Coll d'Ares, que han agafat el Camí d'Espanya, passant pel Pla de l'Espinasse i els Tres Robles. Milers i milers de refugiats arriben a Prats de Molló i són situats al marge dret del Tec, just a l'entrada de la població, o al camp de Saint-Martin.

No cal rebuscar en els llibres per conèixer les desventures dels fugitius, de boca d'alguns testimonis encara vius, ni de les penalitats dels camps de refugiats, així com també diferents testimonis recollits del llibre de Progreso Marín *Exil. Témoignages sur la guerre d'Espagne les camps et la résistance au franquisme* (2005) que fan una angoixant descripció d'aquests dies, com el de Francine Mach: «Un home va morir, en el camí, prop del Pla de la Coma. Els del poble el varen anar a buscar i l'enterraren en el cementiri municipal...» «Dia rere dia, la gent arribava, altres marxaven, fins al moment en que l'exèrcit francès va arribat. Les dones i els nens a un costat, els homes a l'altre, se'ls donava la tria entre tornar amb Franco o anar a un camp...» «4.000, 5.000? Quants eren?» «Per primera vegada vaig veure gent coberta de puces, vaig veure "de veritat" els soldats senegalesos del 9è regiment d'infanteria colonial de Perpinyà menjar amb les seves mans negres arròs molt blanc.» «Havien vingut per al manteniment de l'ordre! És llavors que he vist catifes de bales, munts de granades, feixos de fusells. És quan vaig veure més bèsties pasturant els camps, bestiar que els refugiats empenyien davant d'ells per pagar el seu allotjament. Així els meus avis obtingueren un xai en agraïment de la seva ajuda. Aquest xai va ser per a mi una meravellosa joguina. El conduïa al jardí, el raspallava, l'amanyagava. Fins que un un horrorós matí, vaig trobar penjat sobre un estenedor, el velló del meu dolç i suau amic.» «Gran va ser la meva tristesa i solemne va ser el meu jurament: no menjaré la seva carn i mai més no he menjat xai...».

3

És només un exemple... exemplar, però.

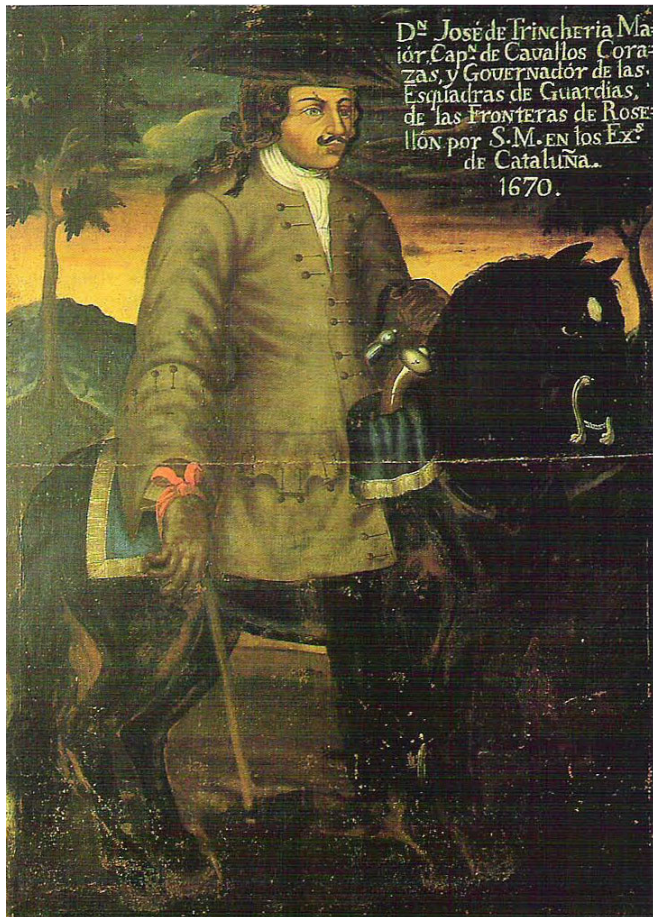
I tristament, poc temps després la tragèdia de l'exili es repetiria per aquest mateix camí, ara en sentit invers. La història no feia més que començar... l'esclat de la II Guerra Mundial al cap d'uns mesos, comportà que molts altres seguiren creuant la frontera per aquells mateixos passos, per seguir lluitant o, simplement, per sobreviure.

LA REVOLTA DELS ANGELETS

Josep de la Trinxeria i Prats de Molló

Del 1663 al 1670 van tenir lloc, primer al Vallespir i després al Conflent, atacs armats contra els representats de la *gabella de la sal* (impost sobre la sal), instaurada als Comtats de la Catalunya Nord per Lluís XIV el 1661. Aquests fets, anomenats *revolta dels Angelets* o *guerra de la Sal*, han donat lloc a interpretacions quasi sempre apassionades: per als uns, els *angelets* eren els herois d'un combat nacional; per a d'altres, els revoltats eren simples bandits. És necessari però distingir tres moviments de la revolta per a entendre-la.

El primer produí la insurrecció espontània del 1663 a Sant Llorenç de Cerdans (Vallespir) que, després de la detenció per *guardes de la gabella* d'uns traginers del poble que portaven una saca de sal d'Espanya, va conduir una bona part de la població a executar 5 d'aquests guardes.

En Josep de la Trinxeria.

El segon moviment va consistir en una sèrie d'embossades parades el 1667 i el 1668, al Vallespir, als representants de la gabella i després als del Consell Sobirà del Rosselló, per uns 30 homes dirigits per Josep de la Trinxeria, de Prats de Molló. Per raons encara obscures, aquesta tropa rebé ràpidament el nom d'*Angelets de la Terra*. Aquests *angelets* van tenir el suport –més o menys espontani, i més passiu que actiu– de les poblacions vallespirenques. Al mes de desembre del 1668, els aldarulls s'aturaren després que fos signat un acord entre les comunitats del Vallespir i els representants de la gabella: els guardes no patrullarien més al Vallespir a canvi de la compra per les comunitats d'una certa quantitat de sal a preu reduït. Llavors, per la banda del Conflent, van tenir lloc el mateix tipus d'embossades, menades per Joan Miquel Mestre, dit l'*Hereu Just* de Vallestàvia, al Conflent.

El 1670, després de l'arrest de l'*Hereu Just* a Prats de Molló, Josep de la Trinxeria va reprendre les armes, en

4

una tercera revolta. Aleshores, els revoltats controlaren el Vallespir fins a Ceret durant uns quants mesos, abans de ser escampats a prop de Prats per les tropes franceses, al maig del 1670.

Qui foren aquests angelets i quines foren les seves motivacions? Els homes que van prendre les armes el 1667 –moment en què començà la guerra de Devolució– amb Josep de la Trinxeria, només eren, a l'inici, una vintena. Entre ells hi havia antics guardes de la gabella, un cert nombre perseguits per homicidi, i també *miquelets*³ al servei de la monarquia hispana.

El seu dirigent, Josep de la Trinxeria, provenia d'una de les famílies més benestants de Prats, els membres de la qual s'havien oposat a França des del 1652. El seu pare, Manuel, pareire, i el seu oncle Blai, prevere, havien estat fets presos pels francesos per col·laboració amb la monarquia hispana, i el seu altre oncle, Rafel, notari, s'havia refugiat al Principat per les mateixes raons. El mateix Josep de la Trinxeria estava, al menys des del 1668, en contacte amb les autoritats hispanes. La qüestió que cal plantejar és si les autoritats del sud van provocar aquest moviment o si tan sols van potenciar un sentiment antifrancès que havia nascut de manera espontània.

³ Els *Miquelets*, també anomenats regiment de Fusellers Voluntaris, o Fusellers de Muntanya, batejat després com Regiment de Fusellers Voluntaris "Sant Raimon de Penyafort", eren els membres de la milícia paramilitar de caràcter mercenari o voluntari, reclutada per les diputacions i juntes de la Corona d'Aragó, per a accions especials o com a reforç de les forces regulars. El *miquelet*, com a tal, és el nom que rebé un mercenari català durant la Guerra dels Segadors, en el conflicte armat que enfrontà la Generalitat de Catalunya amb el rei Felip IV durant el conflictiu programa centralitzador encetat pel comte-duc d'Olivares (la Unió d'Armes). D'aquí en deriva la denominació de *miquelets* per referir-se a un cos armat que, paradoxalment, sobrevisqué a aquesta guerra i es popularitzà al Principat de Catalunya entre els segles XVII-XIX.

Els revoltats tenien el suport de la població o, si més no, no van ser víctimes de la seva hostilitat, ja que els guardes de la gabella eren majoritàriament francesos (“gavatxos”, com els deien), sovint protestants i, sobretot, destorbaven tothom. Perquè entorpien tots els tràfics fronterers, tant els grossos, els dels professionals del contraban –que eren nombrosos- com els petits, els que de prop o de lluny tocaven tothom o gairebé tothom. L’Hereu Just era un contrabandista destacat que introduïa al Languedoc sal vinguda de Catalunya, més barata que la francesa. La seva colla, una desena d’homes, estava constituïda bàsicament per individus amb un passat tèrbol, contrabandistes i traficants.

A partir del mes de gener del 1670, amb la detenció de l’Hereu Just i el seu alliberament per Josep de la Trinxeria, l’oposició a la gabella va prendre una amplitud nova: una bona part de la població del Vallespir s’ajuntà als angelets (uns 1500 homes devien participar al setge de Ceret del 30 d’abril de 1670). Però aquest cop les poblacions havien estat excitades per uns quants notables i, a vegades, amenaçades pels angelets que, a més de la persuasió per les armes, semblaven haver utilitzat un argument més polític: l’eventualitat d’un retorn dels Comtats a la corona espanyola. Per tant, calia que la gent del Vallespir escollís el seu camp i preparés el futur...

Després de la derrota del maig del 1670, els judicis van començar. Diverses comunitats del Vallespir i del Conflent van ser castigades amb multes feixugues per no haver-se oposat als angelets i, de vegades, per haver-los sostingut. Les muralles de Prats de Molló van ser enderrocades, mentre un fort era edificat per a vigilar la vila. Els judicis individuals desembocaren en la condemna a mort d’uns quants (sembla que menys d’una desena) dels detinguts i de 71 homes del Vallespir i del Conflent condemnats per contumàcia, ja que havien escapat de la justícia. Un cert nombre dels revoltats, com Josep de la Trinxeria o Damià Nohell, el seu lloctinent, fill del batlle de Sant Llorenç de Cerdans, van entrar al servei de l’exèrcit hispà, almenys a partir del 1671. El primer passà molt de pressa a ser el cap dels miquelets d’Espanya i, fins a la seva mort el 1694, va assegurar en gran part la defensa de la frontera catalana de la corona espanyola. Per això fou ennoblit el 1682 per Carles II.

5

La petja dels altres angelets és més difícil de resseguir. Uns quants es van engatjar en les tropes franceses a canvi del seu perdó. D’altres es transformaren en una mena de bandolers –o ho tornaren a ser?- i van acabar a les presons espanyoles o franceses.

Per tant, com interpretar l’oposició a la gabella? L’oposició al nou impost fou unànime, però la gabella molestava més per la seva actuació que no com a impost. Certament la gabella molestava a causa dels controls efectuats pels guardes, perquè qüestionava una activitat bàsica sobre la frontera catalana: el contraban, ja fos del ferro –cap al Principat-, el de la sal –en bona part cap al Languedoc-, el de la llana o el de qualsevol altre producte. Així, els pobles d’origen dels principals revoltats suggereixen els camins del contraban, els que van del Principat al Vallespir, i del Principat al Languedoc, passant pel Conflent. La Cerdanya no conegué la revolta perquè escapà al control de l’autoritat francesa, de manera que el contraban continuava funcionant amb tota tranquil·litat.

La instauració de la gabella va manifestar, abans de tot, la intrusió d’un estat modern en una societat encara àmpliament feudal, i també la intrusió del món francès en un món català. Tot això eren massa coses alhora, i la monarquia espanyola ho sabia molt bé. (Alain Ayats, pàg.: 362 i 363 del volum 4 de la “Història política, societat i cultura dels Països Catalans”, Enciclopèdia Catalana, 2005)